

עיונים לפרשת בשלה עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

הטבע הנס והאחריות

הרב שאולי גרינפלד

רצונו לפי העניין והמצב. והנה, מה שאמר הרמב"ם כאן בדעת חז"ל, שכל הניסים נקבעו מראש, ביאר מקורו במורה נבוכים⁸:

"שם⁹ נאמר 'אמר רבי יונתן תנאים התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל... אמר ר' ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית... ציוויתי את הים שיקרע, את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה, את האריות שלא יזיקו לדניאל, את הדג שיקיא את יונה, והוא הדין בכל השאר".

והוסיף הרמב"ם¹⁰ וביאר:

"ושמא תאמר, אם כל המופתים ניתנו בטבע אותם הדברים מששת ימי בראשית, מדוע ייחדו אלו העשרה? דע, שלא ייחדום לעניין שאין שם¹¹ מופת שניתן בטבע הדברים מששת ימי בראשית זולת אלו, אלא אמר שאלו היתה עשייתם בין השמשות בלבד, ושאר המופתים נתנו בטבע הדבר שנעשו בו בעת עשייתו בתחילה. והנני אומר לך משל: ביום שני, בעת הבדלת המים ניתן בטבעם שיבקע ים סוף למשה, והירדן ליהושע, וכן לאלהו ואלישע... וכך שאר המופתים, אלא שאלו העשרה ניתנו בטבעי אותם הדברים בין השמשות".

כלומר, כל הניסים נקבעו מראש. אלא שניסים כמו קריעת ים סוף, נקבעו בעת שנבראו המים ביום שני, ואילו עשרת הניסים שנמנו במשנה, נקבעו רק בבין השמשות. וסתם הרמב"ם את הדברים: מפני מה

בפרשתנו מסופר על נס קריעת ים סוף¹:

"ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה, ויבקעו המים. ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה, מימינם ומשמאלם".

ננסה ללמוד על השקפת הרמב"ם על נס זה ושאר הניסים. המשנה באבות² אומרת:

"עשרה דברים נבראו בין השמשות: פי הארץ פי הברא, פי האתון, והקשת, והמן, והמטה, והשמיר, והכתב והמכתב והלוחות".

הרמב"ם ראה בדברים אלו, שיעור יסודי בהבנת דרכי פעולת ה' בעולם, בדרך הטבע ובדרך הנס:

"כבר ביארתי לך בפרק השמיני³ שאינם סוברים⁴ שיש חידוש רצון בכל עת ועת, אלא שבתחילת עשיית הדברים ניתן בטבעם שייעשה בהם כל מה שנעשה, בין שהיה אותו הדבר נעשה ברוב הזמנים, והוא הדבר הטבעי, או שהיה נעשה באקראי והוא המופת. ולפיכך אמר כי ביום הששי⁵ ניתן בארץ שתשקע בקרח ועדתו, ובבאר שתוציא את המים, ובאתון שתדבר⁶, וכן השאר⁷".

הרמב"ם מבאר, שהיה חשוב לחז"ל לומר שהניסים כמו חוקי הטבע כבר הוכנו מראש, כיון שבכך לא נהיה מוכרחים לומר שהקדוש ברוך הוא משנה את

1	שמות י"ד כ"א-כ"ב.	8	ב' כ"ט.
2	אבות ה, ו. בפירוש המשניות של הרמב"ם זו משנה ה'.	9	ראה בראשית רבה ה, ה.
3	בפרק השמיני בהקדמה לפרקי אבות. עמ' רס"ב-רס"ג במהדורת הגאון מהר"י קאפח.	10	בפירוש המשנה לאבות.
4	כלומר: שאין חז"ל סוברים.	11	הגאון מהר"י קאפח ביאר שמילה זו היא הוספה מקובלת בשפה הערבית, ואין לה שום משמעות.
5	היינו בבין השמשות כמו שאמרה המשנה.		
6	היינו פי הארץ פי הברא ופי האתון.		
7	שבעת הדברים הנוספים שמנתה המשנה שנבראו בבין השמשות.		

'מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש'. ולפיכך הוצרכו חכמים לומר בכל הניסים אשר הם מחוץ לטבע שהיו ויהיו כפי שהובטח בהם, כולם כבר קדם הרצון בהם בששת ימי בראשית, וניתן בטבע אותם הדברים או שיתחדש בהם מה שנתחדש, וכאשר נתחדש בזמן הראוי חשבו בו שהוא דבר שאירע עתה, ואין הדבר כן".

וחזר הרמב"ם ושנה פרק זה במורה נבוכים¹⁴:

"שהם¹⁵ אמרו כי כאשר ברא ה' את המציאות הזו וטבעה כפי הטבעים הללו שת¹⁶ באותם הטבעים שיתחדש בהם כל מה שנתחדש מן הניסים בזמן חידושם".

וצריך להבין, מפני היה כל כך חשוב לרמב"ם לומר שהקב"ה נתן בעולם רצון קבוע? מה כל כך אם נורא אם נסבור כמו 'כת המדברים'? ביאר הרמב"ם בפרק השמיני הנ"ל:

"נמצא כלל הדברים שאתה תדע, שכמו שרצה ה' שיהא האדם בעל קומה זקופה וחוזה רחב ובעל אצבעות, כך רצה שיהא מתנוועע ונח מצד עצמו, ויעשה פעולות בבחירתו, ואין דבר המכריחו עליהם ולא מונע אותו מהן... וכיון שזה חיובי במציאות האדם, כלומר **שיעשה ברצונו פעולות הטוב והרע מתי שירצה, צריך ללמדו דרך הטוב, ויצווה ויוזהר ויענש ויוגמל, ויהיה כל זה צדק**".

הרמב"ם מבאר, שכאשר אנו אומרים שהעולם מתנהל על פי טבע שנקבע מראש, ולא מערבים את הרצון האלוקי ככזה שהוכרע רק ברגע זה, הרי שאנחנו משאירים את המקום לאדם לבחור בעצמו בין טוב לרע. ועניין זה, שלאדם יש בחירה, הוא בסיסי ביותר באמונה שלנו, כיון שבלעדיו אין שום מקום לשכר ועונש.

לרמב"ם חשוב להדגיש שאנו כבני אדם חייבים לקחת אחריות על מעשינו, ולא לנסות לגלגל אל עבר הקדוש ברוך הוא את המחדלים שלנו.

קריעת ים סוף נקבעה ביום השני, ואילו בקיעת הארץ לקרח ועדתו נקבעה רק בבין השמשות?

וראיתי בפירושו של המאירי לפרקי אבות שאחר שהביא את דברי הרמב"ם הנזכרים לעיל, הוסיף:

"ועדיין אני תמה א"כ היה לו לייחס פי הארץ ופי הבאר לעת שנברא הארץ? ואפשר שפי הבאר ופי הארץ עיקר מציאותם להענייים ולגמול בני אדם שנבראו בשש".

המאירי מבאר בדעת הרמב"ם, שפי הבאר נועד לאפשר גם לענייים לשתות מים, ופי הארץ נועד כדי לבלוע את קרח ועדתו, הרי שניסים אלו נועדו עבור בני אדם, ובני האדם נבראו ביום ששי, ועל כן הנסים האלו נקבעו רק ביום ששי בבין השמשות.

אבל לא זכיתי להבין דבריו, שהרי גם קריעת ים סוף נועדה עבור בני אדם, ואם כן מדוע קריעת ים סוף נקבעה ביום שני ולא ביום ששי?

ואין לתרץ, שקריעת ים סוף היה נס עבור כלל ישראל, ואילו הבאר היתה רק לענייים, שהרי המשנה מנתה גם את המן והכתב והמכתב והלוחות, שהיו עבור כלל ישראל.

עוד מצאתי שכתב התשב"ץ בחיבורו מגן אבות על מסכת אבות:

"והיתה קבלה בידם שאלו הדברים לא נגזר עליהם אלא באותה שעה שהיה הטבע ממוצע, בין החידוש והקיום, כי אלו הדברים הם גם כן ממוצעים בין הטבע, והנה על כן נגזר עליהם באותה שעה".

וגם את דבריו לא זכיתי להבין. מפני מה פתיחת פי האתון יותר ממוצעת בין החידוש והקיום, מאשר קריעת ים סוף?

יהיה איך שיהיה, הרמב"ם ראה כאן עניין עקרוני באמונתו בדבר שינוי הרצון. וכן כתב בפרק השמיני, אליו ציין הרמב"ם לעיל:

"ובזה חולקים 'כת המדברים'¹², לפי ששמעתי אומרים שהרצון בכל דבר הוא בכל עת ועת תמיד, ולא כן אמונתנו אנו, אלא הרצון היה בששת ימי בראשית, ושכל הדברים ינהגו פי טבעיהם תמיד, כמו שאמר¹³

14 שם.
15 חז"ל.
16 הניח.

12 אסכולה פילוסופית מוסלמית.
13 קהלת א, ט.